

TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

O'zbekistonda bugungi kunda xorijiy tillarni o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Hukumatimiz tomonidan chiqarilayotgan farmonlar va yaratilayotgan sharoitlar maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab to oliy o'quv yurtlarigacha yoshlarning nemis tilini shakllantirib borish vazifasi qo'yilmoqda. Nemis tilida talabalarning til ko'nikmalarini rivojlantirish ham dolzarb masalaga aylandi. Tinglab tushunish chet tili o'rganishning eng muhim til ko'nikmalaridan biridir. Mazkur maqolada aynan tinglab tushunish, til ko'nikmasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi turli metodlar, texnikalar hamda mashqlar haqida ma'lumot to'plangan, ularning amaliy samarasi tahlil qilgan. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, milliy metodologiyada hali hanuz tinglab tushunishni rivojlantirishga xizmat qiladigan metodlar hamda ularning samarasi to'liq ishlab chiqilmagan, mazkur ishda mazkur metod, texnika hamda mashqlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: til ko'nikmalari, Tinglab tushunish materiallari, grammatik birlik, monologlar va diologlar.

Сегодня в Узбекистане особое внимание уделяется изучению иностранных языков. Постановления нашего правительства и созданные условия ставят задачу формирования немецкого языка у молодежи, от дошкольных учреждений до университетов. Актуальным вопросом стало также развитие языковых навыков учащихся по немецкому языку. Понимание на слух является одним из наиболее важных языковых навыков при изучении иностранного языка. В данной статье содержится информация о различных методах, приемах и упражнениях, служащих для развития аудирования и языковых навыков, и анализируется их практическая эффективность. Актуальность темы заключается в том, что в отечественной методике еще не полностью разработаны методы, служащие для развития аудирования и их эффективность, в данной работе анализируются данный метод, техника и упражнение.

Ключевые слова: языковые навыки, аудирование материалов, грамматические единицы, монологи и диалоги.

Today in Uzbekistan special attention is paid to the study of foreign languages. The decrees issued by our government and the conditions created create the task of shaping the German language of young people, from preschools to universities. The development of students' language skills in German has also become a topical issue. Listening comprehension is one of the most important language skills in learning a foreign language. This article contains information on various methods, techniques and exercises that serve to develop listening comprehension and language skills, and analyzes their practical effectiveness. The relevance of the topic is that the national methodology has not yet fully developed the methods that serve to develop listening comprehension and their effectiveness, in this work, this method, technique and exercise are analyzed.

Key words: language skills, listening comprehension materials, grammatical units, monologues and dialogues.

Kirish. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I. Karimov tomonidan 2012-yil 10-dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari to'g'risida" gi PQ – 1875-sonli qarorining qabul qilinishi yurtimizda chet tillarini o'rganish borasida amalga oshirilayotgan ishlarining natijasida chet tillarini o'rganib, o'z bilimlarini chet ellarda mustahkamlab qaytmoqdalar.

I. Karimov "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida bu haqda shunday fikr bildirganlar: "Milliy g'oyamizning uzviy tarkibiy qismlarini

tashkil qiladigan komil inson, ijtimoiy hamkorlik, millatlararo totuvlik, dinlararo bag'rikenglik kabi tamoyillarning ma'no-mohiyatini bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan ma'naviy-ma'rifiy, ta'lim-tarbiya sohalarining markaziga qo'yish, ularni yangi bosqichga ko'tarish, yosh avlodlarimizni har tomonlama mustaqil fikrlaydigan yetuk dunyoqarash egalari qilib tarbiyalashdan iborat" [2, 22].

Asosiy qism. O'zbekiston Respublikasining boshqa davlatlar bilan iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalarining jadal rivojlanishi mamlakatimizda va

jahon hamjamiyatida ta'lim sohasida davlatlararo integratsiyasi butun ta'lim tizimi va o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalashni o'zgartirishni talab etdi.

"Zamonaviy shart-sharoitlar xalq ta'limi tizimini uning barcha pog'onalarini bir kompleks sifatida ko'rishni talab etib umumiy va maxsus ta'lim, professional tayyorgarlik, yoshlarni shaxs sifatida ruhan va axloqan yetilishini ta'minlash kerak.

Buning uchun umumta'lim maktabi, oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimini muhim tarzda mustahkamlash, o'quv dasturlarini yangilash, ularni jahon madaniyati xazinalari bilan boyitish kerak".

Zamonaviy nemis tilida eski metodlardan voz kechgan holda til ko'nikmalarini integrallashtirib darslarni tashkil etish asosiy masalaga aylanib ulgurdi. Hozirda tinglab tushunish, soz'lash, o'qish va yozish ko'nikmalari birgalikda, bir umumiy ko'nikma sifatida o'rgatilyapti. Aynan mana shunday zamonaviy til o'rgatishga bo'lgan munosbat yordamida talabalar barcha til ko'nikmalari bo'yicha ma'lum bir amaliyotga ega bo'lishmoqda.

Tinglab tushunish til o'rganuvchilar uchun har doim muammoli bir malaka bo'lib kelgan, lekin o'qituvchilar tomonidan tanlanadigan maxsus metod, texnika, mashqlar yordamida ushbu muammo ijobiy hal etilishi mumkin. Eng muhim masala shundan iboratki, tinglab tushunish ko'nikmasi faqat va faqat amaliy mashqlar yordamida rivojlantirilishi mumkin.

Tinglab tushunish bu xorijiy til ko'nikmalarining eng muhimlaridan biri hisoblanadi, agar eng muhimi bo'lmasa, sababi yosh chaqaloq ham aynan eshitish orqali tildagi ko'nikmalarni shakllantirib boradi, ya'ni tilni o'rganadi. Aynan shu nuqtayi nazardan olib qaralganda tinglab tushunishni doimiy tarzda darslarimizda qo'llashimiz shart. Tinglab tushunish ko'nikmasining rivojlanishi sozlash, o'qish va yozish malakalarini rivojlantirishga zamin yaratishi mumkin hamdir.

Zamonaviy nemis tilida tinglab tushunishni shakllantirish va uni rivojlantirish bo'yicha bir qancha metodlarni amalda qo'llash mumkin, ularning aksariyati boshqa ko'nikmalar bilan integrallashgan holda amalga oshiriladi. U yoki bu video yoki audio materialni tinglashdan oldin undagi lug'at birliklarini taqdim etish orqali talabalarni eshitishga tayyorlash, tinglab tushunish materiali o'z yakuniga yetkandan so'ng eshitganlari bo'yicha dialog tuzish, rol o'ynab berish, simulatsiyalar ishlatish va hokozalar yordamida esa eshitgan ma'lumotni yanada mustahkamlash mumkin bo'ladi. Tinglab tushunish jarayonini

tashkil qilishda uchta muhim bosqich mavjuddir, ularni har birini to'g'ri tashkil qilish umumiy samaradorlikni ijobiy bo'lishini ta'minlaydi. Tinglab tushunish jarayonida nuqtalar o'rnini to'ldirish, asosiy ma'lumotlarni yozib olish, berilgan fikrning to'g'ri yoki noto'g'riligini aniqlash kabi usullardan keng foydalanish mumkin, shuningdek, tinglab tushunish materialini eshitish davomida undan maqsad nimaligini aniqlashtirib olish malakasini talabalarda yaratish ham muhim hisoblanadi. Aynan biror bir maxsus ma'lumot olish uchun eshitish yoki umumiy ma'noni ilg'ash, anglash uchun eshitish, shunchaki ingliz tilidagi umumiy bilim-ko'nikmalarini shakllantirish uchun eshitish va hokozalar mavjud.

Nemis tilini o'rganish murakkab jarayon bo'lib, bunda nutq faoliyatining turlari: tinglab, tushunish, gapirish, o'qish, yozuv va til materiallarini o'rgatish, fonetika - grammatikani o'rganish natijasida nemis tilida o'zaro axborot almashish ko'nikmasi vujudga keladi. Faqat lug'at birligini, grammatik birlikning talaffuz birligini, imlo birligini, didaktik o'yinlar, interfaol usullardan "Tur usuli", "Aqliy hujum", "Tayanch signallari", "Xayolimdagi shahar", "Xotirangni charxla", "Internet", "Rolli o'yinlar", "Masofali ta'lim", "Karusel", "Klasster", "Men rassom", "Intervyu" va hokozalar orqali o'rganish samarali natija beradi. Tinglab tushunish uchun tanlangan material real hayotdan olingan bo'lishi, ya'ni uning autentik material bo'lishi juda ham muhim masaladir, faqat shundagina talabalar haqiqiy nemis tili muhitidagi vaziyatlarga moslasha borishadi.

Chet tillarini o'rganish, avvalo, o'rganilayotgan tilni tinglash va tushunishga harakat qilishdan boshlanadi. Kommunikatsiya jarayonida, odatda, kommunikantlardan biri gapiradi, ikkinchisi esa tinglaydi. Demak, gapirish va tinglab tushunish jarayonlari bir-birini taqazo qiladi, to'ldiradi, mustahkamlaydi va hatto bir-birini nazorat qilib turish vazifasini ham bajaradi. Nutq faoliyatining turlaridan biri bo'lgan tinglab tushunish ikki jarayon matnni tinglash va uning mazmunini anglashdan iboratdir. Chet tilini o'qitishda tinglab tushunishni rivojlantirish yaxshi natija bermoqda. Hozirgi kunda radio-televizorda, vokzalda, aeroportda chet tilida biron bir xabar, ko'rsatuv va e'lonni tinglashimiz yoki ko'rishimiz mumkin. Ularni eshitib talabalar chet tilidagi so'zni tushunmagan taqdirda ham suhbat orasidagi shovqindan, suhbat ohangidan, suhbatdagi bir baynalminal so'zlardan mavzu nima haqida ekanligini tushunib yetishadi. Demak tinglab tushunish uchun nafaqat soz bilish, tilni bilishgina emas balki, talabalarining chet tili darslarida o'rgangan ko'nikma, malakamiz shu kungacha

114 o'rganan dunyoviy bilimlar, situatsiyaga bog'liq shovqin, musiqa, gap ohanglari ham muhimdir.

Chet tilini (nemis tili) o'rganuvchi uchun tinglab tushunishni o'rganish muhimdir. Chunki, hozirgi kunda mamlakatimizda har bir sohada katta o'zgarishlar yuz bermoqda [4]. Chet davlatlar bilan hamkorlik shartnomalari imzolanmoqda. Mamlakatimizga dunyoning har tomonlaridan turistlar, biznesmenlar, til o'rganuvchilar tashrif buyurishmoqda. Ular bilan mustaqil muloqat qilish uchun til o'rganuvchi tinglab tushunish ko'nikmasini hosil qilish kerak.

Tinglab tushunishni darsda qo'llash sohasida biz mashqlar orqali talabalarga yetkazishimiz kerak. Tinglab tushunish uchun bajariladigan ishlardan biri sistemalashtirish mashq formalari tanlash imkonini beradi.

Bu mashqlar tinglab tushunadigan matnlar, ya'ni monologlar va dialoglardir. Bunday monologlarni va diologlar ishlov berilgan va ishlov berilmagan bo'lishi mumkin. Ishlov berilgan matnlarning notanish so'z va iboralari, matnga oid savollar, mashqlari bo'ladi. Ishlov berilmagan matn birinchi marta eshitiladi va matnga oid vazifalarni o'qituvchining o'zi tayyorlaydi.

Barcha nemis tili o'qituvchilari va talabalari o'zlari o'rganayotgan tilni muloqot qilishga qodir emasliklarini va butun o'rganish vaqti behuda ketishini tushunishadi. Agarda o'rganuvchilar yaxshi tinglash qobiliyatlariga ega bo'lmasa, ular hech qachon og'zaki ravishda muloqot qilishni o'rganishmaydi. Shunday ekan, samarali tinglash eng tilni o'rganish qobiliyatlaridan eng muhim sohalaridan biridir va shuning uchun muloqotda tinglash qobiliyatining rolini oshirib yuborish anchagina qiyindir.

Agar talabalarimiz faol ravishda muvaffaqiyatli tinglovchilar bo'lishlari kerak bo'lsa, eshitgan so'zlari uchun muayyan kontekstni yaratishlari kerak. Buning uchun o'qituvchi tinglashni rivojlantirishni o'z maqsadi qilib qo'yishi kerak. O'quvchilarning yoshi, ularning qiziqishlari va til qobiliyatini hisobga olgan holda tegishli til o'quv materiallari va tadbirlarini tanlash va loyihalash o'qituvchining vazifalaridan biridir. Biz tinglovchilarning o'z o'rganayotgan til yoki o'quv materiallari ustida ishlashlari kerakligini unutgan holda tinglash materiallarini ko'pincha faqatgina ularning tinglash qobiliyatlarini tekshirish uchun ishlatayotganimizni unutib qo'yayapmiz. Tinglash faqat eshitish magnitafonni yoqish va o'chirish, matnni ovoz chiqarib o'qish va talabalarga to'g'ri, noto'g'ri yoki ko'p tanlovli savollari berishdan iborat emas. Bunday yondashuv o'quvchilarning test sinovidagi ovozlari, so'zlar yoki iboralar ularga tanish bo'lgan taqdirda ham ularni tushkunlikka tushishga olib kelishi mumkin.

Talabalar mavzu haqida aniq bilimga ega emasligi sababli ma'nolarni tushunish imkoniga ega bo'lmaydi. Talabalar bilish darajasidan qat'iy nazar, ularga nimalarni tinglashga tayyorlanayotganliklarini oldindan aytish maqsadga muvofiq. Mavzuni ochib berish, ba'zi kalit so'zlarni yoki iboralarni oldindan tayyorlash va ularga qanday suhbat, monolog yoki muhokamalarni eshitishlari haqida gapirishidir.

Muhokamalar va natijalar. *Tinglash faoliyatining ta'rifi, mazmuni va turlari.*

Tinglash faoliyati odatda yaxshi tuzilgan, oldindan puxta tayyorlangan, vaqt tuzilishi va tinglashdan keyingi bosqichlardan iborat bo'lishi kerak. Dastlab tinglash bosqichi: kontekstni tinglovchiga ochiq-oshkor qilish, maqsadlarni aniqlashtirish va tinglash davomidagi mashqlarning rollari, tartib-qoidalari va maqsadlarni belgilash kerak. Yuqorida aytib o'tilgan bosqichlar asosiy tayyorgarlik ishlaridandir. Haqiqiy hayot sharoitida tinglovchilar aytilayotgan so'z yoki gaplarni yoki muloqot qanday mavzuda bo'lishini doimo oldindan sezadi va biladi. Dastlabki tinglash bosqichlari o'quvchilarni mashqlarning maqsadini bilib olishga yordam beradi va kerakli ma'lumotni beradi. Talabalar o'zlari kutgan narsalar haqida suhbatlashishlari va nimalarni eshitishi haqida bashorat qilishlari mumkin bo'lgan ba'zi bir oldingi muhokamalar bilan tanishishlari mumkin bo'ladi. Boshqalarning nima haqida gaplashishi va o'z bilimlarini tushuntirish qobiliyatlari ham alohida ta'kidlanadi, ulardan biri shunday deb atalgan: qobiliyatlarni ishga solish. Doffning so'zlari ko'ra, bu ko'nikmalar barcha mashqlar uchun o'zaro baholashga yordam beradi [9]. Sinfda mashq qilganda, u, shuningdek, o'quvchilarni keyingi eshitishlari kerak bo'lgan mashqning mazmunini bashorat qilishlari kerakligini so'rashni maslahat beradi, bu o'z navbatida ularning qobiliyatlarini yaxshilaydi va sinfda o'quvchilarni o'zlarini faol ishtirok etayotganliklarini his qilishlariga olib kelishi mumkin.

Oldindan tinglash bir qator tadbirlardan iborat bo'lishi mumkin, jumladan, o'qituvchi beradigan ma'lumot; talabalar o'zlariga tegishli ma'lumotni o'qishlari; suratga qarayotgan talabalar; munozara va javoblar sessiyasi; yozma mashq; sinf vaqti davomida tinglash bo'yicha ko'rsatmalarga rioya qilish; tinglash faoliyati qanday amalga oshirilishini ko'rib chiqish. Ushbu mashq turlari mashg'ulotchilarning fikrlarini mavzuga qaratishga, o'quvchilarning tinglayotgan mashqlaridan kutadigan asosiy narsalarni belgilashga va tanlashga hamda oldindan tanishgan bilim va til tuzilmalarini faollashtirishga yordam beradi. Agar o'quvchi muayyan turdagi javobni olishni oldindan bilgan bo'lsa, darhol tinglashni

rivojlantirishga mo'ljallangan qadamga erishishadi va ular qanday axborot kutishlarini va unga qanday munosabatda bo'lishlarini bilishadi. Bunday faoliyatlar, hatto cheklangan bo'lsa ham, tinglash matniga rioya etishga yordam beradigan bilimlarga ega bo'lish imkonini beradi. Ushbu bilim nafaqat o'quvchiga dalda beradi, balki tinglovchilarning tinglash muammolaridan xalos bo'lish qobiliyatiga bo'lgan ishonchini oshiradi. U oldindan tinglash bosqichida turli vazifalarni (oldindan tayyorgarlik ko'rish harakati) taklif qiladi, masalan: mavzuni muhokama qilishni boshlash (vizual va titullar asosida); unda talabalar suhbat mavzusi qanday bo'lishi mumkinligi va o'qituvchi ularni mavzu bilan bog'liq fikr va fikr almashish uchun ularni rag'batlantirishi mumkin bo'lgan holatlar haqida fikr olib boradi. Miya bo'roni; o'qituvchi tinglovchilarning o'zlari eshitadigan so'zlar va ifodalarni tinglash mashqlarida namoyon bo'layotgan so'zlarini oldindan aytishlarini talab qiladigan holatlar, o'yinlar, so'zlar yoki iboralarni takrorlash, o'qituvchi tomonidan so'raladigan savollarga javob berish. Haqiqiy tinglash testidan oldin sinfda o'tkazilishi mumkin bo'lgan ko'plab tadbirlar ko'pincha eng ommalashgan va tez-tez ishlatiladigan mashqlardan iborat bo'ladi. Rasmlarning to'plamiga qarash va tinglash matnida paydo bo'lishi mumkin bo'lgan narsalarni nomlashdir. Bu savol-javob sessiyasi yoki umumiy

guruh muhokamasi bilan amalga oshirilishi mumkin.

Underwood, o'quvchilarga noma'lum so'zlar yoki uzoq tushuntirishlar ro'yxatini berishni maslahat bermaydi, chunki bu tabiiy ravishda tinglash uchun yordam bera olmaydi va bunday tinglashdan oldin "tinglash va suhbatlashish" - bu so'zlashuvni talabalarga eslatishning samarali usuli unutilishiga olib keladi. Underwood yangi o'rganilgan so'zlarni amaliyotda qo'llash uchun talabalarga narsalar va fikrlar ro'yxatini taqdim etishni taklif qiladi, biroq ro'yxat faqat qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin bo'lgan so'zlarni o'z ichiga olmasligi kerak. Umumiy (tinglash) faoliyati bir nechta maqsadga ega bo'lishi kerak. Masalan, ba'zi so'zlar yoki iboralar vaqt davomida tinglash bosqichida belgilanishi, aylantirilishi yoki chizilgan bo'lishi mumkin bo'lgan ro'yxatda bo'lishi mumkin. Bunday faoliyat birdaniga unutilgan narsani tinglash va shu bilan tinglash matnining keyingi qismidan chalg'ituvchi stress va qo'rquvni yo'q qiladi. Ro'yxatni so'zlar, iboralar va so'zlar matnda uchraydigan tartibda taqdim etish shu bilan birga tinglash mashqlarini osonlashtiradi, agar talabalar vazifani juda oson topsa, o'qituvchi ro'yxatni tasodifiy tartibda qo'yish yo'li bilan qiyinchilik darajasini oshirishi mumkin.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora - tadbirlari" to'g'risidagi 1875-sonli qarori.
2. Karimov I. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. -T.: "O'zbekiston", 2008.
3. Mahmudov, Q. S. O. G. L., Shaxhislamov, N. Z. O. G. L., & Jo, B. B. O. G. L. (2020). O'zbek va xorijiy tillarda antonimlar tavsifi, o'rni va ularning turli jihatdan tasniflanishi. Science and Education, 1(Special Issue 3).
4. Jalolov J.J. Chet tili o'qitish metodikasi. -T.: "O'qituvchi", 2012.
5. Juraboyev, B. B. (2020). Nemis tilini o'qitishda kommunikativ yondashuv. Science and Education, 7(7), 215-220.
6. Ahmadaliyev A. M. Qosimova A. X. Innavasiyon faoliyat va ilg'or pedagogik texnologiyalar. - Toshkent, 2006.
7. Adamson D. Inter-language variation in theoretical and pedagogical perspective. London, 2008.
8. Juraboyev, B. (2020). Nemis tilida juft otlar va ularning o'zbek tilida ifodalanishi. Science and Education, 1(Special Issue 4).
9. Richard, J.C. & Rogers, T.S., Approaches and methods in language teaching. Cambridge University Press. Retrieved August 20th, 2009.
10. www.languageteaching.com
11. www.wikipedia.com